

Reforma sektora bezbjednosti i rodna pitanja

SADRŽAJ

Zbog čega su rodna pitanja bitna za RSB?

Na koji se način rodna pitanja mogu integrirati u RSB?

Izazovi i mogućnosti u postkonfliktnom periodu

Uloga rodnih pitanja u procjeni RSB-a

Dodatne informacije

Jasno je prepoznata činjenica da reforma sektora bezbjednosti (RSB) treba da zadovolji različite bezbjednosne potrebe muškaraca, žena, mladića, dječaka, djevojaka i djevojčica. Integracija rodnih pitanja takođe predstavlja ključnu pretpostavku djelotvornosti i preuzimanju odgovornosti unutar sektora bezbjednosti, kao i uspostavljanja lokalnog vlasništva i legitimiteta nad procesima RSB-a, te njihovog legitimiteta.

Ovaj Praktikum daje kratak uvod u značaj integriranja rodnih pitanja u RSB, kao i praktične informacije o tome kako to postići.

Ovaj Praktikum se zasniva na opširnijem Priručniku, a zajedno čine **Set priručnika o rodnim pitanjima i RSB-u**. Pošto mu je namjena da onima koji kreiraju politiku i koji se praktično bave pitanjima RSB-a obezbijedi osnovne informacije o rodu, ovaj Set priručnika sadrži 13 Priručnika sa odgovarajućim Praktikumima - vidi *Dodatne informacije*.

Zbog čega su rodna pitanja bitna za RSB?

Reforma sektora bezbjednosti podrazumijeva transformaciju sektora ili sistema bezbjednosti „koja obuhvata sve učesnike, njihove uloge, odgovornosti i aktivnosti, objedinjene u zajedničkom radu kako bi upravljali sistemom na način koji je usklađeniji sa demokratskim normama i čvrstim principima dobre uprave, te time doprinjeli dobrom funkcionisanju bezbjednosnog okvira“¹. Sektor/sistem bezbjednosti obuhvata oružane snage, policiju, obavještajnu službu i graničnu upravu, nadzorne organe, poput parlamenta i vlade, pravosudne i krivične sisteme, vaninstitucionalne snage bezbjednosti i grupe civilnog društva.

Rod se odnosi na uloge i odnose, osobine ličnosti, stavove, ponašanje i vrijednosti koje društvo pripisuje muškarcima i ženama. „Rod“ se, stoga, odnosi na naučene razlike između muškaraca i žena, dok „pol“ označava biološke razlike između muškaraca i žena. Rodne uloge se u velikoj mjeri razlikuju u okviru jedne ili više kultura i vremenom se mogu mijenjati. Rod se ne odnosi samo na žene i muškarce, već i na njihove međusobne odnose.

Integracija rodnih pitanja u procese RSB-a i u institucije sektora bezbjednosti unapređuje:

Lokalno vlasništvo

Legitimna i održiva RSB se zasniva na procesu kojim se upravlja i učestvuje sa lokalnog nivoa.

- Rodno-odgovorna RSB uzima u obzir različite bezbjednosne potrebe i prioritete putem konsultacija sa muškarcima i ženama iz različitih društvenih grupa.
- Organizacije civilnog društva za pitanja žena (OCD) mogu da posluže kao ključni most između lokalnih zajednica i kreatora politike bezbjednosti, jačajući lokalno vlasništvo putem saopštavanja svojih bezbjednosnih i pravnih potreba onima koji kreiraju politiku u ovoj oblasti i podizanjem svijesti ljudi u lokalnim zajednicama o procesu RSB-a.

Pružanja usluga u sektorima bezbjednosti i pravosuđa

Jedan od glavnih ciljeva RSB-a jeste da se unaprijedi pružanje usluga u sektorima bezbjednosti i pravosuđa. Rodno odgovorna RSB jača pružanje usluga i to:

- putem stvaranja reprezentativnijih institucija sektora bezbjednosti tj. institucija koje zapošljavaju različite kadrove koji su odraz stanovništva kojem treba pružiti usluge. Posebno, povećano zapošljavanje žena, njihovo zadržavanje u službi i profesionalno napredovanje u bezbjednosnim službama i nadzornim tijelima se smatra neophodnim kako bi one bile institucije od povjerenja, djelotvorne i pune razumijevanja za potrebe građana.
- unapređivanjem procesa sprječavanja i reagovanja na rodno nasilje (RN) od strane sektora bezbjednosti (vidi Odjeljak 1). RN jeste nasilje koje se zasniva na rodnim razlikama, kao što su porodično nasilje, seksualno napastvovanje, trgovina ljudima i nasilje nad osobama homoseksualne orijentacije. Na svjetskom nivou, svaka treća žena je žrtva RN-a, što ovaj problem čini jednom od najvećih prijetnji bezbjednosti ljudi.² Muškarci, mladići i dječaci su takođe žrtve RN-a i mnogi se suočavaju sa još većim preprekama nego žene kada žele da ga prijave i potraže pravdu.

DCAF

a centre for security,
development and
the rule of law

Procjenjuje se da je preko 250.000 žena silovano tokom desetogodišnjeg građanskog rata u Sijera Leoneu. Nakon rata, primjenjeni su brojni pravosudni mehanizmi, uključujući Specijalni sud za Sijera Leone i Komisiju za utvrđivanje istine i pomirenje, kao i tradicionalni pravosudni mehanizmi.

Specijalni sud je preduzeo mnogobrojne pozitivne korake kako bi se adekvatno riješila krivična djela seksualnog nasilja. Ovi koraci obuhvataju:

- usvajanje sveobuhvatne definicije seksualnog nasilja, kojom se obuhvata „silovanje, seksualno ropstvo, navođenje na prostituciju pod prisilom, održavanje trudnoće pod prisilom i bilo koji drugi oblik seksualnog nasilja“;
- određivanje specijalnog tužioca sa zadatkom da razvije plan krivičnog gonjenja počinioca krivičnog djela seksualnog nasilja;
- postavljanje dve iskusne istražiteljke (iz tima od njih deset) na zadatke istraživanja krivičnih djela seksualnog nasilja;
- usvajanje metoda saslušanja kojima se vodi računa o polu žrtve, kako se žrtve ne bi osjećale neprijatno kada prijavljuju krivično djelo seksualnog nasilja;
- naglasak na pripremi svjedoka kako bi svjedoci u potpunosti razumjeli posljedice svjedočenja.

Premda je prerano izvlačiti konačne zaključke o uspjehu sa kojim je Specijalni sud obradio krivična djela seksualnog nasilja, prve presude ovog suda (donešene 20. juna 2007. godine) uključivale su presude za krivična djela silovanja kao zločini protiv čovječnosti i za prisiljavanje na seksualno ropstvo.

- jačanjem saradnje između institucija sektora bezbjednosti i OCD, uključujući i grupe žena. OCD mogu pružiti komplementarne bezbjednosne i pravosudne usluge i pomoći da se izgrade kapaciteti institucija sektora bezbjednosti putem obuke, istraživanja i stručnih savjeta o rodnom pitanjima.

Nadzor nad i odgovornost sektora bezbjednosti

Osnovni cilj RSB-a jeste da se reformišu institucije sektora bezbjednosti tako da one budu transparentne, da poštuju vladavinu prava i ljudska prava i da podliježu demokratskoj civilnoj vlasti, kao što su parlament i pravosudni sistem. Rodno odgovorna RSB jača nadzor i odgovornost putem:

- povećanog učešća žena, stručnjaka za rodna pitanja i organizacija žena u organima koji vrše zvaničan nadzor i u procesima (vidi Odjeljak 2);
- rodno odgovornih inicijativa kojima se sprječava, odgovara na i kažnjava kršenje ljudskih prava od strane osoblja zaposlenog u sektoru bezbjednosti.

Poštovanje obaveza predviđenih međunarodnim zakonima i podzakonskim aktima

Preduzimanje inicijative na integraciji rodnih pitanja u RSB nije samo stvar operativne efikasnosti, već je neophodna radi postupanja uskladu sa međunarodnim i regionalnim zakonima, podzakonskim aktima i normama koje se tiču bezbjednosti i rodnih pitanja. Ključna dokumenta iz ove oblasti obuhvataju:

- Pekinšku deklaraciju i Platformu za akciju (1995. god.)
- Rezoluciju 1325 Savjeta bezbjednosti UN-a o ženama, miru i bezbjednosti (2000. god.)

Za više informacija pogledajte Aneks ovom Setu priručnika o međunarodnim i regionalnim zakonima i podzakonskim aktima.

Na koji se način rodna pitanja mogu integrisati u RSB?

Mogu se upotrijebiti dvije komplementarne strategije kako bi se rodna pitanja uvrstila u politiku i programiranje RSB-a, a to su:

- 4 **Integracija rodnih pitanja** koja obuhvata razmatranje uticaja koji sve politike i programi RSB-a imaju na žene, muškarce, mladiće i djevojke u svakoj fazi politike i programskog ciklusa, uključujući procjenu, planiranje, sprovođenje, nadgledanje i vrednovanje.
- 4 **Promovisanje jednakog učešća muškaraca i žena** jer su muškarci u prevelikoj mjeri zastupljeni u procesu RSB-a i u institucijama bezbjednosti, te je stoga neophodno preduzeti aktivnosti na povećanju zapošljavanja žena, njihovom zadržavanju u službi i profesionalnom

napredovanju i treba obezbijediti učešće OCD-a, posebno organizacija žena.

Savjeti za ostvarivanje rodno odgovorne politike RSB-a

Integracija rodnih pitanja

- 4 Uključiti stručnjake za rodna pitanja, kao što su predstavnice iz ministarstava koja se bave pitanjima žena, poslanice u parlamentu sa iskustvom u bavljenju rodnom pitanjima i stručnjake iz OCD, u kreiranje politike RSB-a.
- 4 Izgraditi svijest o rodnom pitanjima i kapacitet tima/timova nadležnog/nadležnih za kreiranje, sprovođenje i vrednovanje politike RSB-a (npr. putem obuke o rodnoj ravnopravnosti ili kratkih predavanja).
- 4 Identifikovati i pokrenuti „šampione za rodna pitanja“, tj. one koji donose odluke na vodećim pozicijama, a koji podržavaju integraciju rodnih pitanja.
- 4 Sprovesti procjenu rodnog uticaja predložene politike RSB-a, te nadgledati i vrednovati njen uticaj na muškarce, žene, djevojke, djevojčice, mladiće i dječake.

Jednako učešće žena i muškaraca

- 4 Obezbijediti da se RSB zasniva na konsultativnom procesu u kome svi podjednako učestvuju, uključujući tu i predstavnice organizacija žena i muškaraca.
- 4 Obezbijediti da i žene i muškarci budu zastupljeni u timovima zaduženim za procjenu, kreiranje, sprovođenje, nadgledanje i vrednovanje politike RSB-a.

Savjeti za osmišljavanje rodno odgovornih programa RSB-a

„Ako želite da u nekoj oblasti postignete nivo stabilnosti, neophodno je da razumijete ulogu žena... Ukoliko žene su hranitelj porodice i obezbjeđuju hranu i vodu svojoj porodici iz dana u dan, patroliranje oblastima u kojima one rade će uvećati bezbjednost i omogućiti im da nesmetano nastave sa svojim radom. Ovo je taktička procjena... Stvaranje uslova za neometano funkcionisanje u svakodnevnom životu je, iz bezbjednosne perspektive, od ključnog značaja. Ono obezbjeđuje neophodnu osnovu stabilnosti.“

Brigadni general Karl Engelbrektsen, zapovjednik Nordijskog bataljona⁵

U okviru stvaranja programa RSB-a treba, takođe, uvrstiti rodna pitanja:

- **Ciljevi:** Da li ciljevi obuhvataju poboljšano pružanje bezbjednosnih i pravosudnih usluga muškarcima, ženama, djevojkama, djevojčicama, mladićima i dječacima? Da

Odjeljak 2

Učešće ženskih organizacija u reviziji stanja bezbjednosti i odbrane na Fidžiju⁴

Na Fidžiju su nevladine organizacije žena, u saradnji sa Ministarstvom za pitanja žena, dale svoje viđenje i svoj doprinos procesu revizije državne bezbjednosti i odbrane sprovedene 2003. godine. Sastale su se sa Komisijom Vlade Fidžija za reviziju državne bezbjednosti i odbrane kako bi razmotrile sljedeća pitanja:

- Na koji način je sproveden proces revizije?
- Ko je konsultovan?
- Koja pitanja su identifikovana kao prijetnja bezbjednosti?
- Na koji način su međunarodni standardi i norme, poput Rezolucije 1325 Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija, uvrštene u planiranje sistema programa odbrane?

Organizacije žena su dale konkretne preporuke, uključujući preporuku da se pri Savjetu za državnu bezbjednost imenuje ministar(ka) za pitanja žena sa stalnim mandatom i da žene budu zastupljene u okružnim i regionalnim odborima za bezbjednosna pitanja.

li obuhvataju veću zastupljenost i učešće u institucijama sektora bezbjednosti? Da li ciljevi obuhvataju povećanje odgovornosti i smanjenje kršenja ljudskih prava?

- **Korisnici:** Da li su jasno identifikovani krajnji korisnici RSB-a? Da li su uključene žene, djevojke, djevojčice i marginalizovane grupe muškaraca, mladića i dječaka?
- **Aktivnosti:** Da li su uvrštene inicijative za rješavanje specifičnih bezbjednosnih potreba žena, djevojkama i djevojčicama kao i marginalizovanih grupa muškaraca, mladića i dječaka? Da li postoje aktivnosti kojima bi se uvećalo učešće žena i ostalih nedovoljno zastupljenih društvenih grupa u sektoru bezbjednosti? Kojim aktivnostima se rješava kršenje ljudskih prava počinjeno od strane zaposlenih u sektoru bezbjednosti?
- **Rezultati:** Da li su specifični rezultati namijenjeni ženama, muškarcima, djevojkama, djevojčicama, mladićima i dječacima? Ima li rezultata koji se odnose na sprječavanje RN-a, odgovor na njega i krivično gonjenje počinitelja RN-a, kao i na povećanje zapošljavanja, zadržavanja u službi i profesionalnog napredovanja žena u bezbjednosnim i pravosudnim institucijama?
- **Pokazatelji:** Da li postoje specifični pokazatelji kojima bi se pratilo u kojoj su mjeri postignuti rodni ciljevi i uticaj rodni aktivnosti? Da li su pokazatelji razloženi po polu?
- **Budžet:** Da li su određena posebna sredstva za postizanje rodni ciljeva, sprovođenje aktivnosti i postizanje rezultata?
- **Partneri:** Da li su organizacije žena i muškaraca, kao i organizacije koje se bave rodni pitanjima, uključene kao

potencijalni partneri? Da li identifikovani partneri imaju dovoljno kapaciteta i da li su se obavezali da rade na rodno odgovoran način? Da li su obaveze i očekivanja u vezi sa rodni pitanjima jasno date u programskim dokumentima, sporazumima i ugovorima?

Izazovi i mogućnosti u postkonfliktnom periodu

U Priručniku 1 možete naći i ...

- Pitanja vezana za procjenu uticaja rodni pitanja na bezbjednosnu politiku.
- Savjete o tome kako integrisati rodna pitanja u procjenu, planiranje, sprovođenje, nadgledanje i vrednovanje RSB-a.
- Proces procjene za agencije za sprovođenje zakona kako bi povećali zapošljavanje žena i njihov ostanak.
- Primjere dobre prakse iz procesa reformi sprovedenih u Brazilu, Demokratskoj Republici Kongo, Mađarskoj, Sjevernoj Africi, Švedskoj i Velikoj Britaniji.

U postkonfliktnom okruženju, RSB je neophodna kako bi se spriječilo ponovno izbijanje sukoba i ojačala javna bezbjednost, od čega su i jedno i drugo neophodni kako bi započeo proces obnove i razvoja. Premda je svaki kontekst specifičan, postoje određeni izazovi i mogućnosti za integraciju rodni pitanja u RSB nakon sukoba:

Izazovi u integraciji rodni pitanja

- Razoružavanje, demobilizacija i reintegracija boraca (RDR) su procesi kojim često žene i djevojke nijesu obuhvaćene.
- Pritisak da se na brzinu izgrade institucije sektora bezbjednosti može za rezultat imati nedovoljno davanje prioriteta rodni pitanjima pri zapošljavanju, obuci i logističkoj podršci.
- Nedostatak infrastrukture i kapaciteta može da onemogući ženama pristup institucijama pravosuđa.
- Često nedostaje povjerenje civila u institucije sektora bezbjednosti uslijed njihovog ranijeg kršenja ljudskih prava, što stvara veće poteškoće pri zapošljavanju žena.

Mogućnosti za integraciju rodni pitanja

- Punom reformom institucija sektora bezbjednosti se stvaraju mogućnosti za reviziju bezbjednosne politike i protokola u smislu njihove rodne odgovornosti; treba bezbjednosno provjeriti osoblje u smislu da li su kršili ljudska prava i počinili RN; treba obezbijediti obuku o rodni pitanjima za novozaposlene i postaviti jasne ciljeve

Odjeljak 3

Modernizacija policijskih snaga u Nikaragvi⁶

Modernizacija Nacionalnih policijskih snaga u Nikaragvi ukazuje na to koliko inicijative na integraciji rodni pitanja i povećanju učešća žena mogu imati pozitivan odjek. Veliki broj rodni reformi u okviru policijskih snaga u Nikaragvi je započeo 90tih godina nakon pritiska ženskog pokreta u Nikaragvi i službenica policije. U okviru projekta koji je finansijski podržala Njemačka agencija za tehničku saradnju (GTZ), sprovedene su određene inicijative koje su obuhvatala sljedeće:

- uvođenje obuke o RN-u u nastavni plan i program policijskih akademija;
- policijske stanice u kojima rade samo žene, koje, u saradnji sa OCD, pružaju veliki broj usluga ženama i djeci žrtvama nasilja;
- reformu kriterijuma regrutovanja, uključujući prilagođenu fizičku obuku za žene i zahtjeve vezane za visinu, kao i prilagođene testove fizičke sposobnosti za žene;
- kadrovsku politiku koja bi omogućila policijskim službenicima da usklade posao i porodični život;
- osnivanje tzv. Consejo Consultivo de Género (Savjeta za konsultacije o rodni pitanjima) koji bi poslužio kao forum za diskusiju i istraživanje radni uslova za policijske službenice.

Danas 26% policijskih službenika u Nikaragvi čine žene, što predstavlja najveći procenat žena u policijskim snagama jedne države u svijetu. Policijske snage Nikaragve su proglašene za policijske snage koje imaju najbolje uslove za rad policijskih službenika u regionu i veoma su hvaljene zbog uspješno sprovedenih inicijativa na smanjenju seksualnog nasilja. Ove reforme su pomogle policijskim snagama u Nikaragvi da steknu legitimitet i kredibilitet u očima javnosti: u nedavno sprovedenom rangiranju po osnovu ugleda koje institucije u Nikaragvi uživaju u javnosti, policija se našla na drugom mjestu, daleko ispred katoličke crkve.

u vezi sa zapošljavanjem žena i njihovim zadržavanjem u službi.

- Procesi RDR-a mogu poslužiti kao osnova za bavljenje rodnim pitanjima, npr. putem obezbjeđivanja obuke o sprječavanju RN-a za veterane.
- Promjenjivost rodnih uloga tokom oružanih sukoba može da otvori prostor za povećano regrutovanje žena u oružane snage, uključujući i veteranke, i povećano učešće žena u javnom odlučivanju.
- Učešće organizacija žena u mirovnim operacijama i procesima pružanja bezbjednosti na lokalnom nivou može, kao učešće jakih partnera, da predstavlja osnovu za uključivanje žena i integrisanje rodnih pitanja u procese RSB-a.
- Međunarodne institucije i donatori mogu da obezbijede sredstva za podršku rodno odgovornom procesu RSB-a.

? Uloga rodnih pitanja u procjeni RSB-a

Rodna pitanja se mogu integrisati u različite vrste procjene, nadgledanje i vrednovanja RSB-a, kako bi se uvećale njihova tačnost i relevantnost. Ključna pitanja koja se mogu postaviti obuhvataju:

- Koje su specifične bezbjednosne potrebe, shvatanja i prioriteta muškaraca, žena, djevojaka, djevojčica, mladića

i dječaka?

- Da li je ženama, muškarcima, mladićima i djevojkama omogućen pristup pravosudnim i bezbjednosnim uslugama?
- Da li su zakonodavne odredbe vezane za bezbjednost, te politika i protokoli rodno osjetljivi? Da li postoje odgovarajuće zakonodavne odredbe o borbi protiv RN? Da li su interno primijenjena pravila ponašanja i politika protiv seksualnog uznemiravanja i da li su adekvatno propraćeni?
- Da li postoje adekvatna sredstva i programi za sprečavanje RN-a, odgovor na njega i kažnjavanje RN-a?
- Da li kadar sektora bezbjednosti posjeduje dovoljno kapaciteta da rodna pitanja uvrsti u svoje svakodneve aktivnosti? Da li im je obezbijeđena odgovarajuća obuka o rodnoj ravnopravnosti?
- Koliko muškaraca i žena radi u institucijama sektora bezbjednosti, na kojoj poziciji i u kom činu?
- Kakva je radna sredina u institucijama sektora bezbjednosti? Da li su u njima prisutni seksualno uznemiravanje i drugi oblici kršenja ljudskih prava?
- Da li u organima za nadzor nad sektorom bezbjednosti rade žene, da li se oni konsultuju sa organizacijama žena i da li prate slučajeve RN-a?
- Koje rodno odgovorne bezbjednosne i pravosudne institucije već postoje na lokalnom i na državnom nivou?
- Koje OCD se već bave rodnim i bezbjednosnim pitanjima i na koji način se te inicijative mogu podržati?

Dodatne informacije

Publikacije

Anderlini, S.N. i Conaway, C.P. – 'Security Sector Reform', **Inclusive Security, Sustainable Peace: A Toolkit for Advocacy and Action** („Reforma sektora bezbjednosti“, Sveobuhvatna bezbjednost, održiv mir: Priručnik za zalaganje za ova pitanja i akciju), 2004.

Nathan, L. – **Local Ownership of Security Sector Reform: A Guide for Donors** (Lokalno vlasništvo nad reformom sektora bezbjednosti: vodič za donatore), 2006.

Valasek, K. – 'Gender and Democratic Security Governance', **Handbook for Civil Society Organisations on Public Oversight of the Security Sector**, („Rod i demokratsko upravljanje bezbjednošću“, Priručnik za organizacije civilnog društva o javnom nadzoru nad sektorom bezbjednosti), UNDP i DCAF. 2008.

GTZ – **Gender and Citizen Security: Regional Training Module - Basic Text, Methodological Guide, Support Materials** (Rod i bezbjednost građana: modul za regionalnu obuku – osnovni tekst, metodološki vodič i dodatni materijali), 2005.

OECD DAC – **OECD DAC Handbook on Security System Reform: Supporting Security and Justice** (Priručnik OECD DAC-a o reformi sistema bezbjednosti: Podrška bezbjednosti i pravdi), 2007.

Organizacije

Centre for Security Sector Management– www.ssronline.org

DCAF: Gender and SSR Project (Projekat o rodnim pitanjima i reformi sektora bezbjednosti) – www.dcaf.ch/gender-security-sector-reform

Global Facilitation Network for SSR– www.ssrnetwork.net

OSCE (OEBS)/ODIHR – www.osce.org/odihr

UNIFEM Portal on Women, Peace and Security – www.womenwarpeace.org

UN-INSTRAW: Gender and SSR (Rodna pitanja i RSB)– www.un-instraw.org/en/gps/general/gender-and-security-sector-reform-5.html

WILPF: PeaceWomen – www.peacewomen.org

Set priručnika o rodnim pitanjima i RSB-u sadrži:

1. Reforma sektora bezbjednosti i rodna pitanja
 2. Reforma policije i rodna pitanja
 3. Reforma sistema odbrane i rodna pitanja
 4. Reforma pravosuđa i rodna pitanja
 5. Reforma kaznenog sistema i rodna pitanja
 6. Upravljanje granicama i rodna pitanja
 7. Parlamentarni nadzor nad sektorom bezbjednosti i rodna pitanja
 8. Donošenje politike nacionalne bezbjednosti i rodna pitanja
 9. Nadzor civilnog društva nad sektorom bezbjednosti i rodna pitanja
 10. Privatne vojne i zaštitarske kompanije i rodna pitanja
 11. Procjena, nadgledanje i vrednovanje RSB-a i rodna pitanja
 12. Obuka o rodnim pitanjima za zaposlene u sektoru bezbjednosti
 13. Primjena rezolucija o ženama, miru i bezbjednosti u reformi sektora bezbjednosti
- Aneks o međunarodnim i regionalnim zakonima i podzakonskim aktima

Svaki od ovih Priručnika i Praktikumuma je dostupan na internet adresama: www.dcaf.ch, www.un-instraw.org i www.osce.org/odihr.

Ovaj Praktikum je priredila Mugiho Takešiti, DCAF, na osnovu Priručnika 1, autorice Kristin Valasek, DCAF.

¹ OECD DAC, *Security System Reform and Governance*, DAC Guidelines and Reference Series, (Reforma sektora bezbjednosti i uprava, DAC smjernice i reference), (OECD: Pariz), str.20. <http://www.oecd.org/dataoecd/8/39/31785288.pdf>

² UNIFEM, *Not a Minute More: Ending Violence Against Women*, (Ni minuta više: okončati nasilje nad ženama), (UNIFEM: Njujork), 2003, str.8.

³ Bastick, M., Grimm, K. i Kunz, R., *Sexual Violence in Armed Conflict: Global Overview and Implications for the Security Sector*, (Seksualno nasilje tokom oružanih sukoba: pregled na globalnom nivou i implikacije po sektor bezbjednosti), (DCAF: Ženeva), 2007, str.159.

⁴ Anderlini, S.N. i Conaway, C.P., 'Security Sector Reform', in *Inclusive Security, Sustainable Peace: A Toolkit for Advocacy and Action*, International Alert and Initiative for Inclusive Security, („Reforma sektora bezbjednosti“ u Sveobuhvatna bezbjednost, održiv mir: Priručnik za zalaganje za ova pitanja i akciju, Međunarodna

spremnost i inicijativa za inkluzivan sektor bezbjednosti), 2004, str.37.

⁵ Engelbrekton, K., 'Resolution 1325 increases efficiency', *Good and Bad Examples: Lessons Learned from Working with United Nations Resolution 1325 in International Missions* („Rezolucija 1325 povećava efikasnost“, Dobri i loši primjeri: lekcije naučene iz primjene UN-ove Rezolucije 1325 u međunarodnim misijama), (Genderforce: Uppsala), 2007, str.29.

⁶ Funk, A., Lang, J.L. i Osterhaus, J., *Ending Violence Against Woman and Girls – Protecting Human Rights: Good Practices for Development Cooperation*, (Okončati nasilje nad ženama i djevojkama - zaštititi ljudska prava: dobri primjeri za saradnju na razvoju), (GTZ: Ešbron), 2007, str. 47-48, citirano u: Bastick, M., Grimm, K. i Kunz, R., *Sexual Violence in Armed Conflict : Global Overview and Implications for the Security Sector*, (Seksualno nasilje tokom oružanih sukoba: pregled na globalnom nivou i implikacije po sektor bezbjednosti), (DCAF: Ženeva), 2007, str. 150-151.